

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ, ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Кубишкіна К.І.

аспірант,

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЕСКАПІЗМУ ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ БАГАТОВІКОВОЇ ТРАДИЦІЇ

У статті розглянуто різні підходи до класифікації ескапізму як літературного явища, визначено суть поняття та його походження, окреслено основні властиві йому функції та проаналізовано авторський підхід І. Качуровського до тлумачення ескапізму як функції літератури.

Хоча ескапізм не надто нове явище в літературі, та науковці стверджують, що наразі питання екзистенційного сенсу сучасного ескапізму все ще недостатньо вивчене. Окрім цього, існує питання щодо його місця серед парадигми вчень теоретиків літератури.

Ескапізм представлений в якості глобального явища сучасності. А різноманітні підходи до розуміння та класифікації ескапізму засвідчують, що в сучасному літературознавстві ескапізм існує як складне, самодостатнє явище.

Тому нам видається актуальним проаналізувати індивідуальний підхід І. Качуровського до ескапізму як функції літератури.

Ескапізм як літературне явище досліджували: Ігор Качуровський, Людмила Тарнашинська, Микола Ільницький та інші. Розглядається ескапізм у кількох ракурсах: уникання психологічних і соціальних колізій ліричним героєм твору; втеча автора у світ творчості; втеча читача у гіперпростір масової культури. Внутрітекстовий умовний ескапізм характеризує прагнення персонажа уникнути соціальної відповідальності «нудоти» повсякденного життя, вийти з-під влади масової.

Ігор Качуровський тлумачить художнє явище ескапізму з точки зору авторської сублимації як проекцію стану душі письменника на його персонажів або на ситуації його творів [8, с. 158]. В цьому аспекті варіантом самовідчуження можна розглядати зображення письменниками пропозиції умовного відсторонення – втечу від світу у свої твори, в оберненні до світу обличчям, але світу не соціального, а

трансцендентного, вихід в який існує лише один – через пізнання власної екзистенції. Міфологічну природу подібного ескапізму відкриває той факт, що найчастіше реалізують цю модель добровільного відчуження самі письменники.

У своєму дисертаційному дослідженні «Основні функції літератури» І. Качуровський не лише подає явище ескапізму як окрему функцію літератури, а й споріднює її з іншими функціями: компенсаторною та ліберативною. І хоча дослідник у своєму доробку наводить тлумачення ескапізму як «соціального явища буржуазного суспільства», яке тісно пов'язане з продуктами «масової культури» [8, с. 138], та все ж зауважує, що сама фіксація акту втечі в літературному творі – це ще не ескапізм. Ескапізм виникає тоді, коли автор надає особливе значення мотивові втечі, будує на ньому кульмінацію твору або накопичує різні варіанти цього мотиву, раз-у-раз повертаючись до нього у своїй творчості. Адже, наприклад, не зважаючи на наявність мотиву втечі, не належить до ескапізму вся крутійська та пригодницька література, бо там втеча мислиться як тимчасовий маневр.

З огляду на це, І. Качуровський розрізняє ескапізм як «форму поведінки митця» та ескапізм як «суто-мистецьке явище» [8, с. 139].

Так, мистецтво наділене можливістю захоплювати наші почуття. Людина занурюється в художній простір і отримує ті якості, яких їй не вистачає в реальному світі, задовольняє ті потреба, які не здатна задовільнити в житті. Ескапізм характеризується прагненням людини до художнього світу ілюзій та фантазій, створений як можливість компенсувати все те, що людині не вдається втілити в реальність. З огляду на це надалі ми будемо розглядати ескапізм як літературне явище, якому властиві дві функції: компенсативна та ліберативна.

Нині існують кілька класифікацій ескапізму, однак єдиної і загальноновизнаної немає.

Є. Труфанова розрізняє ескапізм «м'який» і «жорсткий»: перший являє собою «діяльність, що призводить до відходу від запропонованої соціальної активності», другий проявляється в повній утечі особистості в «інший світ» [14, с. 101].

Д. Літинська виокремлює ескапізм інструментальний (служує цілям адаптації людини в соціумі) й екзистенціальний (виявляє себе в усвідомленому розриві зв'язків з іншими і світом у ситуації втрати смислів) [10, с. 308].

Є. Башарова розглядає активний, пасивний та компенсаторний ескапізм. На її думку, ескапізм – це не тільки і не стільки втеча, скільки спосіб переосмислення картини світу, усвідомлена діяльність, спрямована на створення нової суб'єктивної реальності. Така діяльність актуалізується внаслідок когнітивного дисонансу – протиріччя в системі

знань, переконань, вірувань, емоційних реакцій, і є інструментом у досягненні консонансу [4, с. 74]. Активний ескапізм вона розуміє як зовнішній стосовно індивіда. Спрямований назовні, на певну соціальну групу, він передбачає поширення нових смислів з метою створення нової суб'єктивної реальності. Пасивний ескапізм розуміється як внутрішній, спрямований усередину, на самого індивіда. У цьому разі індивід прагне створити нову реальність для себе, не претендуючи на її поширення в межах суспільства або групи. Суспільством або групою такий ескапізм сприймається як пасивна діяльність. Компенсаторний ескапізм тісно пов'язаний зі зняттям психологічного напруження. Під час спроб придушення дисонансу індивід може використовувати практики пасивного й активного ескапізму, однак якщо фактори, що призводять до дисонансу, не будуть виявлені, консонансу не відбудеться [4, с. 73].

Сам же І. Качуровський класифікує ескапізм відповідно до напрямку втечі:

- 1) втеча від певної дійсності в якусь іншу, не менш конкретну (переїзд до іншої країни чи міста, зміна фаху тощо);
- 2) втеча у світ умовно-реальний (у світ книжок, мистецтва);
- 3) втеча в небуття (самогубство);
- 4) втеча в екзотерію, містику, в потойбіччя [8, с. 144].

За І. Качуровським, ескапізм може бути спричинений кількома факторами. На першому місці стоїть характер творчості митця, зумовлений особистою вдачею та індивідуальною долею. Далі йде традиція народу чи країни, а також літературна мода. Тому, окрім першої класифікації, можна виділити ще поділ на індивідуальний та загальний ескапізм.

Як свідчить аналіз, більшість визначень ескапізму та його класифікацій зводяться до того, що людина в ситуації стресу, кризи або просто небажання вирішувати життєві труднощі прагне уникнути реального світу та втекти в інший, привабливий для неї світ. Як наслідок, ескапізм розглядається переважно інструментально, як спосіб адаптації або відчуження, соціальна девіація, а іноді і як вид психічного розладу.

Кожна з класифікацій є доволі індивідуальною і не претендує на всеохопність, адже кожен з підходів відкрив в ескапізмі як явищі нові грані та властивості.

Список використаних джерел:

1. Алиева Н. З. Эскапистское мировоззрение и идентичность человека / Н. З. Алиева, Е. Г. Некрасова // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 6. – С. 6
2. Англо-український словник: У 2-х т. – Т. 1. – К.: Освіта, 1996. – 752 с.

3. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія : [курс лекцій] / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.
4. Башарова Е. А. Эскапизм: новые подходы к исследованию / Е. А. Башарова // Вестн. Ивановск. гос. ун-та. Сер.: «Гуманитарные науки. Философия». – 2014. – Вып. 2 (14). – С. 71-76.
5. Бланшо М. Смерть как возможность // Вопросы литературы, 1994. – С. 29-58 ; Ю. Бодрийяр Ж. Система вещей. – М.: Рудомино, 1995. – 168 с.
6. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
7. Будний В. Порівняльне літературознавство : [підручник] / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
8. Введение в философию : [учебник для вузов] : в 2 ч. / [И. Т. Фролов, Э. А. Араб-Оглы Г. С. Арефьева и др. ; под общ. ред. Фролова И. Т.] – М. : Политиздат, 1989. – Ч. 2. – 1989. – 367 с.
9. Дрозд В. Г. Убивство за сто тисяч американських доларів : [роман, оповідання] / Володимир Григорович Дрозд. – К. : Український письменник, 2003. – 256 с.
10. Крапивенский С. Э. Социальная философия : [учебник для гуманит.-соц. специальностей вуз-ий] / Крапивенский С. Э. – Волгоград : Комитет по печати, 1996. – 352 с.
11. Лазарук М. Я. Збирачі маку : [повісті] / Мирослав Ярославович Лазарук. – Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 1999. – 206 с.
12. Литинская Д. Г. Типы современного эскапизма и феномен экзистенциального эскапизма / Д. Г. Литинская // Вестн. Ярославск. пед. ун-та. Сер.: Гуманитарные науки. – 2012. – Т. 1. – № 1. – С. 308-311.
13. Літературна енциклопедія : у 2 т. / [ред. і упоряд. Ковалів Ю. І.]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – 2007. – 624 с.
14. Мартинюк І. Символічна соціальна реальність : методологічні підходи та практичний досвід вивчення / І. Мартинюк, Н. Соболева // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 3. – С. 126–146. – (Ін-т соціології НАН України).

Навроцька В.В.

аспірант,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ФЕНОМЕН ПОВСЯКДЕННОСТІ У ТВОРЧОСТІ ВОКЕРА ПЕРСІ

У гуманітарній науці феномен повсякденності висвітлюється здебільшого у філософії, антропології, соціології, а також літературознавстві. Американський письменник Вокер Персі (1916–1990) також зробив спробу осмислити цей феномен.